
A dél-afrikai szánok kiirtása

A világtörténelem megszámlálhatatlanul nagyszámú és akár katasztrofálisnak is bélyegezhető tragikus eseménye, folyamata sorában mindig nyomasztó felfedezésként hatott rám, mennyire nem becsüljük az évezredek nyomán fennmaradt ősnépek töredékeit. Gondoljunk csak hirtelen az európidek előtt már Európában élt keltákra, akiknek a leszármazottai a vélhetően Ibériából a szigetekre került írek és skótok, vagy a legutóbbi időkig a függetlenségükért küzdő spanyol- és franciaországi baszkok. De napjaink ugyancsak súlyos tragédiája, hogy az arab–török–perzsa népek tengerében élő 40 milliós kurdoknak, akik melleleg európidek és egy részük keresztény, nem adatik meg az önálló ország megteremtésének a lehetősége.

Még inkább súlyos mindaz, ami az Európán kívüli primitív közösségekkel történt az európai behatolók jóvoltából. Az amerikai indián törzsekből töredékek maradtak fenn, Tasmániában a XIX. században halt meg az utolsó bennszülött. A teljes Dél-Afrika legkorábbi lakói, a busmanok, akiket az 1600-as évek óta folyamatos emberirtások, holocaustok, genocídiumok értek, az ötvenes években már csak mintegy százezres lélekszámmal voltak jelen a Dél-afrikai Köztársaság, Botswana, Namíbia és Angola életében, jöllehet a tudományok, a genetikai vizsgálatok mai állása szerint mintegy 120 ezer éve lakják a világnak ezt az egyébként igen kiterjedt sarkát.

Megvallom, amióta az afrikai kultúrákkal és hagyományokkal foglalkozom (1966-ban kaptam Grabócz Miklóstól, a Magyar Rádió Néprajzi Rovata vezetőjétől a feladatot, hogy egy sorozatot készítek az autentikus afrikai zenéről, akkor már számos hanglemezen elérhető anyagából), külön érdeklődéssel fordulok a két afrikai ősnép, a pigmeusok (valójában minden csoportjuknak más a neve – bamben-

ga, bambuti, batwa, aka, baka, galoa, twa stb.) és a busmanok ('bozótlakók', mai *tudományos* nevükön: *szán*-ok, az ő csoportjaik is különféle neveket viselnek, pl. !xam, !kung, Ju/'hoan stb.) sajátos világa felé. A 40 rádióadásból álló sorozat öt részében foglalkoztam a pigmeusok zenéjével, sajnos viszont csak egyben a busmanokéval (mivel tőlük csak egy albumot sikerült utóbb megszerezniünk).

Ami Dél-Afrika több országában is szétszórtan, nyomokban és mára már ijesztően csekély, feltételezhetően a korábban említettéknél is jóval kisebb létszámban élő busmanokat illeti, említenem kell, hogy bár nem túlságosan bőséges, de azért némi tudomása a hazai közönségnek is lehet róluk, néhány publikáció és könyv jóvoltából. Tény, hogy már a XIX. század közepe-vége felé felbukkannak itt-ott utalások, rövidebb-hosszabb információk lexikon- vagy újságcikkek formájában. (Nem beszélve az európai állatkertekben, így Budapesten is kiállított törpe emberkéek mai gondolkodásunkkal összeegyeztethetetlen akcióiról, amelyeknek rasszista hátteréről újabban számosan cikkeznek világszert, és magyarul is, lásd *Human Zoos*).

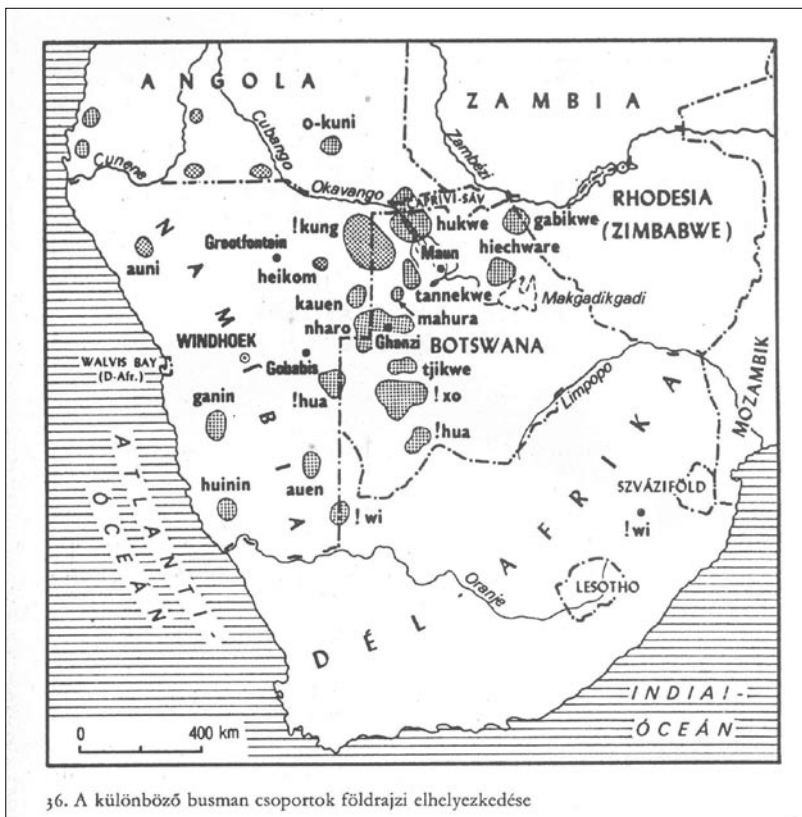
Mindemellett a második világháború utáni könyvkiadás ajándéka annak a két lenyűgözően szép és szemnyitogató kötetnek a magyar nyelvű közzététele, amelyek felmutatják, más csoportokkal szemben e különleges kis nép agresszivitás-mentes, békés életmódját. E könyvek feltárták a számunkra, már akkor, a maguk leíró, terepmunkanapló formájában azt, amit a napjainkra igen gazdaggá váló szakirodalom felmutat: az egyszerű életkörülmények között, kevés tárgy birtokában is létezhet emberi kiegyensúlyozottság és boldogság. Mi több, az újabb szakirodalom felfedezi, egyfajta új-marxista szemléletmód jegyében, hogy a Kalahári népének nagycsaládi-nemzetségi csoportjai között nincs teljes elszigeteltség, ugyanis a házasságok legtöbbször csoportok között és nem csoporton belül kötődnek. Sőt, kialakult közöttük egy akár ős-kommunisztikusnak is ítéltető kölcsönös segítségi forma. Ugyanis, ha valamelyik nagycsalád éppen gazdag vadászszákmány birtokába került, és másik két-három szomszédos kisközösség éppen hiányt szenvedett, a szerencsés megosztotta a szerzett húst az éhezőkkel. De ezt a segítséget, előbb vagy utóbb viszonzni illett.

Ami viszont az említett köteteket illeti, a másiknál jóval korábban jelent meg *Hans Bjerre* könyve (*Kalahári*, magyarul: 1964), amely egy 1957-es utazás, misszió, kutatóút eredménye. Útleírás, de annál jóval több, tudományos munka, amelybe még a busmanok szájhagyományyaiból is egy-egy példa (énekek, mesék, sajátos beszédformák stb.) belekerült. Ugyancsak érdekes és egyúttal a résztvevő antropológiai kutatás minden eszközével, szükséges beleérző magatartással végzett megfigyelések sorát tárja elénk az afrikansz származású és az élete zömét a helyszínen eltöltő *Laurens van der Prost* könyve (*A Kalahári letűnt világa*, magyarul: 1986, eredeti angol kiadása: 1958), hiszen már a dajkája is egy busman volt. De találhatunk még róluk néhány fejezetet Balázs Dénes nagyszerű útikönyvében is, amelyben dél-afrikai kóborlásainak élményanyagát tárja fel (*A Zambéziótól délre*, 1979). Ugyanígy hasznos információk lapulnak Sebes Tibor régebbi munkájában (*Afrika*, 1973), vagy *Kiszely István* a világ fizikai antropológiáját összefoglaló öt kötetes enciklopédiájában (*A Föld népei*, 3. köt., *Afrika*, 1986). Mitológiájukról lásd: Elena Kotlyar: Az afrikai népek mitológiája (*Mitológiai enciklopédia*, 1. kötet, 1988).

* * *

Az ezúttal ismertetett két új könyv természetesen a busman-kérdéskört járja körül, elsősorban persze a történelem, a társadalomtörténet szemszögéből, illetve a világtörténelem nagy genocídiumait feltáró törekvések jegyében. E kötettel szerzője, illetve szerkesztője, *Mohamed Adhikari* mellesleg az International Network of Genocide Scholars alelnöke, mint a Cape Town-i Egyetem történeti tanszékének a professzora.

Adhikari saját könyvében indulásképpen ad egy kronológiát. Már ebből kitűnik, mit kellett a fehérek megjelenése (1600-as évek) óta (a korábbi eseményekről nincs, nem lehet tudomásunk írásbeliségek híján) ennek az oly *szimpatikus ősnépnek* elviselniük, jöllehet a korábbi évezredekben is a jelek szerint mind beljebb szorultak a sivatagba az északról dél felé tartó folyamatos bantu expanzió következtében.

Balázs Dénes könyvéből, 1979, 303. o.

Ezt követően a genocídium mibenlétének sommás összefoglalása következik: (1) egyik népnek a másik megsemmisítésére törekvés, amely alkalmilag és folyamatosan is bekövetkezhet – (2) a megsemmisítés tömeges erőszak útján zajlik – (3) a megsemmisítésre törekvésnek: faji, etnikai, nemzeti, vallási, osztály jellegű, politikai, nemek közötti vagy más okai is lehetnek – (4) a megsemmisített nép tömege vagy csoportja számában igen változó lehet, akár önmagában, akár az adott nép teljes létszámához képest – (5) a várható társadalmi pusztulás mértéke magában foglalja a heves népességcsökkenést, a csoportos azonosság fenntartásához szükséges központi intézmények

és gyakorlatok nagyarányú elsovadását, a túlélők kényszermunkára kényszerítését vagy teljes szegénységre kárhóztatását.

A kötet szerzője mindezt néhány alternatív meghatározással egészíti ki, majd először a teljes gyarmatosítás és a szan társadalom kapcsolatát jellemzi.

Rámutat, hogy a fokföldi szán csoportok megsemmisítése egy hosszú ideje zajló folyamat, amelyet az ötszáz éves európai jelenlét teljesített ki, elkezdve a helybéli népek kiirtását már a Kanári szigeteken. A folyamatot utóbb felgyorsították a kapitalista földszerzési törekvések. De hozzájárult a súlyos események bekövetkezéséhez a brit fajgyűlölő gondolkodásmód is. Amelyhez végzetes erővel járultak hozzá a földművelő, illetve nagyállattartó hollandok és a szánok közötti összeütközések. Érdemes még odafigyelni Adhikari azon megjegyzésére is, amely arra utal, a szán-kérdés mennyire háttérbe szorul, és a legtöbb helybéli számára teljesen figyelmen kívül hagyott kérdéskört alkot napjainkban Dél-Afrikában. Eközben, ha röviden, ő is a szánok archaikus kultúrájának különlegességére, sajátos szépségére hívja fel a figyelmet, amely a sziklarajzok kapcsán a legősibb sámánizmusra vonatkozó ismeretek forrása.

A következő hosszabb fejezetben az első gyarmatosítók, a holland telepesek jelenlétének következményeit igyekszik a szerző feltárni, méghozzá történeti vetületben, kitérve persze a többi dél-afrikai (a bantu kosza és csvána, a khoikhoi-ok körébe tartozó nama, griqua és korana) csoportok és a fehérek közötti viszonyra is. Röviden vázolja mindazt, amit van der Prost magyarul is megjelent könyvéből más ismerünk: a halász-vadász-gyűjtögető szánok, meglátva a holland telepesek állatsordáit, elejtenek belőlük egy-egy állatot, amit a telepesek tömeges gyilkossága, az egyes kis (30–120 fős) szán nemzetségek teljes kiirtása követ. A szánok ellen létrehozott telepes kommandók néha foglyokat is ejtenek rabszolgamunkára hajtva a kis emberkéket, akik azonban a rabságban hamar elpusztultak (erről már az 1600-as évek második feléből maradtak fenn feljegyzések). Adhikári jó néhány, írásban fennmaradt XVIII–XIX. századi beszámolóból idézi a holland telepesek mind jobban növekvő brutalitását. Azonban mind a

kiirtásukra törő gyilkosságok és a földterületek (életterük) folyamatos vesztese ellenére a szan társadalom fennmaradt.

A XVIII. század végén és a XIX. században bekövetkező brit behatolás hozott bizonyos változásokat a szánok életébe: az angol gyarmatosítás a szánok asszimilációjára törekedve igyekezett őket letelepíteni, mint pásztorokat, szolgálkat vagy munkásokat a farmokon. George Macartney kormányzó 1798-ban négyponos proklamációt adott ki a szánok kezelése ügyében. Elsőként a farmereket önkéntes adakozásra szólította fel különféle eszköz- és állatajándékok biztosítására a szánok részére. Másodikként kezdeményezte, hogy próbáljanak rátalálni a csoportok tekintélyes személyeire, és tárgyalásokat kezdeményezni velük, ami különféle okoknál fogva (főleg, hogy a szánoknak nem voltak törzsfőnökei) fiaskót szenvedett. Harmadsorban arra adott iránymutatást, hogy aktivizálják a misszionáriusokat, azok próbálják megtanítani a nomád törpe népet a letelepedett életmód előnyeire. Negyedikként a szánok részére biztosították északi Fokföldet az Orange folyó és keleti Namaföld között, megtiltva a gyarmatosítóknak, hogy oda belépjenek.

Adhikari ugyanígy pontokba szedve mutatja ki, hogy a brit törekvések a szánok civilizálása tekintetében nem jártak sikerrel. Az ajándékok (állatállományok, dohány, kések, gyöngyök, kalapok, bádogdobozok) nem értek bele a szánok független archaikus életmódjába. A szánoknál főnököket nem igen lehetett azonosítani. Ugyancsak igen csekély eredményt hozott a nomadizáló népnek a kereszténységre való áttérítési kísérlete és a letelepedésre való készítetése. Viszont tény, hogy a XIX. század végéig a szánok kisebb része lassan-lassan a farmerek szolgálatába állt. Viszont az északi területeken továbbra is ellenálltak a farmerek behatolásának. 1625-ben még csak a busman földterület ötödrészét tudták a fehérek elfoglalni, de a gyarmati kormányzat 1847-ben már az Orange folyó területét Fokföld északi területeként proklamálta.

Az északi határvidéken mindemellett a griquák, az un. bastardok (egy egészen sajátos keletkezésű etnikai csoport), a korának és más pásztornépek nagy számban gyilkoltak meg a szánokat. Különösen, hogy e népek a fehérekkel kapcsolatban álltak, lovakkal és tűzfegy-

verekkel is rendelkeztek, és kommandókat formáltak, megszerzendő a szánok bejárta földterületeket és az általuk használt vízforrásokat. A bennszülött népesség történetének újabb drámája következett. Hiszen miután ugyanis az afrikai pásztornépek szinte kipusztították a szánokat, a vidék szinte elnéptelenedett. De a hódító lovas pásztor csoportoknak sem sok örömük telhetett a megszerzett földekben, mert utóbb meg a búr trekkerek őket szorították ki a XIX. század második felében. Így történhetett, hogy a nevezetes Korana-háború idején (1868–1869) *!xam* busmanok is harcoltak a *korana*-k mellett a betolakodó fehér gazdák és az őket támogató gyarmati csapatok ellen.

A negyedik elemző fejezetben Adhikari azzal próbál szembe nézni, egyáltalán genocídium volt-e vagy sem a hódítók által lenézett, kezdetleges gazdasági és társadalmi fejlettséget mutató, horda-népnek titulált, gyarmatosítók és afrikai szomszédnépek által is folyamatosan gyilkolt szánok több évszázados pusztítása. Próbálja kimutatni a telepes kultúra jellegzetes képviselője, *George McCall Theal* megnyilvánulásaiban a rasszizmust, és erőteljesen vitatja a Svájcban munkásságát kifejtő magyar származású afrikanista, *Szalay Miklós* egy könyvének (1995) állítását, miszerint a főkormányzati törekvés a XVIII. században nem a gyilkolás, hanem a letelepítés és a munkaerő toborzás volt, és a hétszázas években mindössze 4000 halottja volt a szánoknak. Miközben magából Szalay könyvéből kiderül, hogy csak két *busman-vadászat* során (General commando 1774-ben: 503 halott, Graff-Reinet tartomány 10 év során: 2504 halott) pusztult el ennyi a nevezetes ősnép soraiból.

Hadd idézzem viszont meghatottsággal a könyv konklúziójának legszebb részletét:

„A XIX. század közepén egy *!xam* férfi az elszakadt szíj vagy húr metaforáját használta arra, hogy kifejezze a veszteség érzetét világuk széttörésével és a tájjal való szellemi kötelékek elszakításával, az idegen betolakodók által okozott veszteséggel kapcsolatban. Dia!kwain, *Lucy Lloyd* egyik adatközlője leírta ezt a siratóéneket, az *Elszakadt húr dalát*, amelyet az apja, Xaa-ttin alkotott, aki rádöbbsent, hogy a telepesek betörése fegyvereikkel, lovaikkal és nyájaikkal hozta el

népének halálát. *Stephen Watson* Xaa-ttin énekének, a !xamok foglyul ejtése rekviemjének költői átigazítása a helyrehozhatatlan veszteség érzetét fejezi ki, olyan érzelmet, amelynek sok fokföldi szan tudatába kellett beégnie, amikor ősi kultúrájuk felbomlására és életmódjuk megsemmisülésére gondolt:

Mert / egy nép miatt / mások miatt / egy másik nép / amelyik jött / elszakította / a hűrt nekem / ez a föld / többé nem föld nekem / ez a hely / egy új hely / megváltozott nekem. // Mert / ez a húr / ami elszakadt nekem / ez a föld nekem / ez a hely / nem úgy tűnik / hogy hely nekem. // Mert / a húr elszakadt / a szülőföld úgy érzi / mintha lefeküdt volna / üres előttem, / szülőföldünk úgy tűnik / mintha lefeküdt volna / mindkettő üres előttem / és meghalt előttem. // Mert / e húr miatt, / mert egy nép miatt / elszakadt ez a húr, / e föld, az én helyem / ez a hely / már más – / valami elszakadt – / de ez tovább / hangot ad, / megszakadva bennem.” (Adhikari 2010/2018, 95–96. old.)”

(S. Watson: *Song of the Broken String: Poems form a Lost Oral World*, 1991, New York, Sheep Meadow Press)

* * *

Az Adhikari által szerkesztett kötet szerzői viszont a szan genocídium kérdéskörének történelmi, társadalmi, politikai elemzői közül kerülnek ki

Maga Adhikari először a busmanok pusztításának legfőbb hajtóerejét, a busmanok földjére beáramló állattenyésztő farmerek invázióját veszi számba, igyekszik a folyamat mozzanatait feltárni. Számba veszi a kereskedelmi célú állattenyésztés természetét, a nemzetközi kapitalista piacok hatását, a faji ideológiákat, a fejlettebb katonai technológiát és a halász-vadász-gyűjtögető társadalom természetét. Második dolgozatában pedig azokat a jelenségeket, eseményeket és ideológiai megfontolásokat foglalja össze, amelyek Fokföld busmanjainak a fokföldi állattenyésztő telepések által való megsemmisítését, arra való igyekezetüket hozta magával. Eme második tanulmányának konklúziója az, hogy leszámítva azokat a kisebb csoportokat, amelyek az üldöztetés elől a Kalahári si-

vatagba menekültek, ma a fokföldi busmanoknak mindössze 1500 leszármazottja él a területen.

Jared McDonald tanulmányában lényegében a kérdéskör egyik sajátos vetületével foglalkozik. Miként és hogyan próbálják befogni (megtörni?) a búrok a szánokat azzal, hogy látszólag befogadják a szánok által eltartani nem tudott, halálra vagy elhagyásra szánt gyermekeket. Majd e gyermekeket, akik az európai közösségekbe kényszerültek, munkára fogják, és fokról-fokra egyfajta gyerek-kereskedelem alakul ki. Mi több ezeket a gyermekeket összekeverték a khoikhoi (hottentotta) gyermekekkel, és így megkezdődött egyfajta akkulturációjuk, eredeti életformájuk elvesztése. Egy Somerset nevű helyi búr kormányzó ugyan 1817-ben proklamációt ad ki e folyamatok letörésére, de az részben a szánok ellenállásán is megbukik. És 1820-tól megkezdődik a szán gyermekek behurcolása a búr közösségekbe. Sőt, gyermekrablások is keletkeznek felnőtt szánok meggyilkolása közepette. E gyermekek ugyan nem kerültek teljesen rabszolgasorba, de felnőtté válva viszont már a szinte rabszolgasorba kényszerített hottentották közé kényszerültek. A helyzet 1838 után, az abolícionizmus előretörésével változott meg fokról-fokra.

A *griqua*-k (gri kwe), akik ma zömükben Fokföldön élnek, a khoe-nyelvű vegyes nagycsoportba tartoznak a nama vagy a korana törzsekkel együtt. Az apartheid-rendszer utóbb *színeseknek* (coloured) minősítette át őket. Az első holland telepesek idejéből, a XVII. századtól ismertek (Cape Town-t 1652-ben alapították). E félnomád nép különféle csoportjai, hasonlóan a búrokhoz, utóbb, főleg a XIX. században Fokföldről az ország belsejébe vándoroltak, és kisebb-nagyobb főnökségeket formáltak. Részben a búrok behatolásának kárvallottjai, részben a szánok kiirtásának is aktív résztvevői. *Edward Cavanagh* tanulmányában egyrészt az etnikai csoport régi történelmének feltárható mozzanatait gyűjti egybe, másrészt arra próbálja ráirányítani a figyelmet, hogy

„Az elmúlt több mint egy évszázad folyamán a történészek a Griqua népet vérszomjas gyilkosoknak, a dél-afrikai frontvidék legvadabb közösségnek mutatták be... az ilyen értékelés tisztességtelen és elavult...” (Cavanagh 2015, 106. old.)

Ugyanis amint az elemzésből kiderül, a határvidékeken folyó területfoglalási küzdelmek, amelyeknek nemcsak a felsorolt etnikumok, de a fehérek is részesei voltak, sokkal bonyolultabb helyzetet mutat, minthogy a szan-gyilkolások felelősségét egyoldalúan csak erre a népre hárítsák.

Ismeretes, hogy a németek által elkövetett legsúlyosabb genocídium (1904) Dél-Afrikában a bantu nagycsoportba tartozó hererók kb. 80 százalékanak kiirtásához vezetett (erről magyarul is olvashatunk, lásd: Búr Gábor, rövid, de érdemleges írását: A heherók halálmenete. Egy alig számon tartott évforduló, in: *Afrika-történeti tanulmányok*, 2011. Érd, Mundus Novus Könyvek, 216–219. old.). *Robert Gordon* tanulmányában viszont arra keresi a válaszokat, miként viselkedett a német gyarmatosítás a busmanokkal és a másik igen kezdetleges társadalmi struktúrával rendelkező, ma főleg Namíbiában élő hegyi damakkal vagy damarákkal. A munka végkicsengése összevág a hererók elpusztításával, távoli világba kirendelt, fagyjűlölettel telt kegyetlen telepések és a mögöttük álló katonaság egyfajta „zsákmányoló vagy tolvaj kapitalizmust” valósított meg, létrehozva egy ún. *Rechtstaat*-ot, amely lehetővé tette a korana és herero földek kisajátítását, a helybeli népeiségek rabszolgamunkára való hajtását. Viszont a busmanok, mivel nem voltak sem földművesek, sem állattartók, mintegy kiestek a szórásból, bár a legalacsonyabbra minősített fekete csoportnak tartották őket.

Különös írás, mondhatnánk egy örömforrás a sok gyilkolás közepette, került ki a tématerület egyik nagy öregje, a német *Mathias Günther* kezéből. A XIX. század közepétől a namíbiai-botswanai határon kialakult egy település, mégpedig Ghanzi prérin, amely egy ideig gazdag vadászterületül szolgált mind a busmanoknak, mind az arra járó fehéreknek. Utóbb búrok is megtelepültek a városkában, majd egy nagy szárazság idején a férfiak kénytelenek voltak Fokföldre távozni, két évre a busmanok gondjaira bízva gyermekeiket és asszonyaikat. Visszatérve kiderült, a busmanok tökéletesen gondoskodtak a hozzátartozóikról. Ennek jegyében egy évszázadokra szóló együttműködés és kölcsönös megbecsülés (*racial paternalism*) alakult ki búrok (és fehérek), illetve a busmanok között. Ennek történetét olvashatjuk *Günther* írásában.

Nigel Penn tanulmányában viszont az önként adódó összevetést végzi el az afrikai és az ausztráliai halász-vadász társadalmak sorsát illetően. A végeredmény, a busmanok száma napjainkra kb. 40 000, az ausztráliai bennszülöttek száma ugyan ennél jóval nagyobb, viszont a tasmániai bennszülötteket, amint az jól tudjuk, sikerült teljesen kiirtani. Ezt az összevetési elemzést folytatja Lyndall Ryan, aki az élőhelyükön mintegy 10 000 éve lakó tasmán bennszülöttek (Van Diemen's Land) kipusztítását és az ausztráliai Port Phillip districtben élő, ún. Victoria bennszülöttek sorsát veti össze. Megdöbbenő adata pl., hogy mindkét helyen az első 15 évben a helybeliek 50 százalékát elpusztították a betolakodók, akiknek az életben maradásra az volt az egyetlen esélyük, hogy munkára foghatták őket az állattenyésztők. A harmadik olyan dolgozat (*Ann Curthys* munkája), amelyik az ausztráliai bennszülöttek genocídiumait idézi fel, nehéz feladatra vállalkozott. Szerzője azon igyekszik, hogy feltárja a behatoló fehér telepesek viselkedésének gyökereit. Miközben megfosztják a bennszülötteket földtulajdonuktól, alkalmazott pásztorokká szeretnék őket készíteni, és hogy átvegyék az európai civilizáció *luxus ajándékait*. Eközben létrejön a kényszermunka, igénye, a rabszolgaság egy formája. De ha ez nem sikerül a halász-vadász-gyűjtögetőkkel, következik az erőszak.

A kötet utolsó három tanulmánya Észak-Amerikába vezeti az olvasót. Lényegében az őslakók, az indiánok sorsát igyekszik nyomon követni mind a három szerző. Tony Barta tanulmányában sorba veszi a fő csomópontokat: az ideológia megteremtése, a kifosztások módja, a pusztítás. Majd az állattenyésztők tevékenységét veszi célba, és a fogyóban lévő bölény-állomány kapcsán tárja fel az amerikai belső gyarmatosítás, utóbb az indiánok genocídiumának kérdését. És eljut az indiánok jogainak első rendezéséig, sőt, az indián területek (rezervátumok?) kialakításáig.

Sidney L. Haring viszont a Kanadában lezajlott eseményeket idézi fel, írása címében kifosztásról, tájpusztításról (*ecocide!*) és genocídiumról beszél, amely a marha rancsok és a földművelés érdekében elpusztítja a vadász kultúrákat az ország nagy préri síkságain. Bár Kanadában nem szívesen beszélnek róla, mit több, nem foglalkoznak az őslakosság egykori kiszorításának és pusztításának kérdésé-

vel, ez a téma azonban a még élő indián lakosság körében vagy a parlamentben mégis gyakorta felmerül. A szerző számba veszi a bölények kipusztításának folyamatát, majd a fehér telepeseknek a nagy síkságokra való betelepülését 1875-től kezdve, de különösen 1920 körül. Végül foglalkozik a síkságokon való megtelepülés és az ottani ősnépek genocídiuma körül folyó vitával. Kétségtől eddig csak néhány száz indián meggyilkolásának a tényét tárják fel az 1870 és 1900 közötti időkből. Más kérdés, hogy a fehérek által bevitt betegségek és az alkohol hatalmas pusztítást végzett a helybeliek soraiban. A dolgozat egy igen érdelemes felvetéssel záródik:

„Távolra mutató sugalmazásra pedig most kerül sor. Talán egyedülálló a világon, Kanadában továbbra is a Korona van a legtöbb föld birtokában. Amennyiben az *Első Nemzetekkel* szemben folytatott népiirtás jelentős része a földjeik elfoglalása és tartalékokba vétele volt, a kanadai kormánynak lehetősége van arra, hogy orvosolja ezt az igazságtalanságot, mivel képessége van arra, hogy a jelentős földterületeket juttasson a *Kanadai Első Nemzetek* számára. Ez különösen igaz a préri nyugati és északi részeire, de kevésbé igaz a keleti és déli gazdálkodási régiók sűrűbben lakott területeire. Az ilyen visszatérítés jó helyzetet biztosítana a megindulásra.” (Harring 2015, 285. o.)

A kötet záró dolgozatában a melbourne-i kutató, *Lorenzo Veracini* a halász-vadász-gyűjtögető népek visszaszorulása és az állattenyésztők előretörése kapcsán a fő csomópontokat magukba foglaló elméleti kérdésekre, mint nomadizmus, áttelepülés, genocídium, reflektál. Először egy sor elméleti felvetést vesz számba. Így különös fényt vet a hosszú idő óta előtérbe kerülő Újvilágra és az ott lezajlott betelepülésekre. Majd széleskörű betekintést nyújtva a letelepülés különféle történeti-művelődéstörténeti mozzanataiba (Európában és Amerikában) próbál sajátos utat törni a nomadizmus kérdésében, amelyet pszichológiai szempontból vizsgál. Végül igen sajátos módon zárja írását: Konklúzió: állattenyésztő telepesek vagy 'birtokos nomádok' Lényegében, amint szakirodalmi idézetei is mutatják, azt a különbségtételt próbálja felvázolni, ami a hagyományos, eredendő nomadizmus (bennszülött népek) és a telepes állattartók (vagyis a

magas kultúrák népei) között fennáll. Úgy véljük, ez a túl elméleties, mondhatni, afféle modern antropológiai megközelítés kilép a valóságos társadalmi gyakorlatok világából. Hiszen kétségtelenül léteznek a letelepült földművelő rétegek körében is pásztorkodás (gondoljunk akár csak a Svájcban régóta ismert és gyakorolt transzhumáló – nyáron a hegyekben vándorolva, télen istállóban – állattartásra), de ennek vajmi kevés köze van azokhoz témakörökhöz, amelyek feltárására e kötet tanulmányainak szerzői vállalkoztak.

Adhikari, Mohamed: *The Anatomy of a South African Genocide. The Extermination of the Cape San Peoples* (Egy dél-afrikai népirtás anatómiája. A szánok kiirtása). Athens, Ohio, Ohio University Press, 2018. második kiadás, 120 o.

Adhikari, Mohamed szerk.: *Genocide on Settler Frontiers. When Hunter-Gatherers and Commercial Stock Farmers Clash* (Népirtás a telepes végeken. Amikor a gyűjtögetők-vadászok és a telepesek összecsapnak). New York – Oxford, Berg-hahn, 2015. 356 o.

Biernaczky Szilárd